

Järstad

Besiktning av kalkmåleri 2014-07-10
Gunnar Nordanskog & Eva Ringborg

Bild 1: interiör mot öster

Sammanfattning

Sprickbildning i koret

Putsskikten är i huvudsak stabila, men i koret finns vissa oroande sprickor som bör hållas under bevakning, särskilt på östra väggen och i södra valvkappan. Bakom altartavlan finns en textkartusch och draperimålning med flera långa sprickor.

Klimat

Kyrkan har ingått i stiftets projekt med klimatövervakning av kallställda kyrkor 2010-2013 (Nordanskog & Ringborg 2013). Järstad var den enda av de undersökta kyrkorna som under projekttiden drabbades av synlig mögeltillväxt på en av provrutorna (orgelhuset, bild 21). Åtgärd: Vinden bör avisoleras och skvallerhålen öppnas för förbättrad luftcirkulation. Kyrkan behöver kontinuerlig tillsyn, och en portabel avfuktare rekommenderas.

Övrigt

I korets södra fönster monterades en UV-skyddsfilm för ett antal år sedan. En sådan har effekt i bara ett par-tre år. Filmen bör bytas ut eller ersättas av till exempel en linnegardin.

Valvens måleri

Järstad tegelkyrka byggdes sannolikt vid mitten av 1200-talet, och försågs från början med valv murade i förband med väggarna. Kyrkan drabbades dock tidigt av sättningsskador och långhusavlen fick muras om två gånger, först med anfangstenar inmurade i väggarna, och sedan dagens valv som vilar på pelare som inte är i förband med väggarna. Korets valv har murats om en gång och därvid höjts ca en meter. De yngsta valven dateras genom vapensköldarna i kalkmåleriet till 1360- eller 1370-talet (Nisbeth 1995).

De sår som uppstod i väggarnas murverk när valven höjdes, doldes genom att väggarna rödkalkades och målades med tegelimitationer (Hedvall 2013). En del av detta måleri är idag synligt i långhusets sydöstra hörn (bild 2). I övrigt är synlig målningsdekor begränsad till valvkapporna i koret och långhusets två östliga travéer.

Även triumfbågsmuren, som murades om till spetsbågig form i samband med valvombyggnaderna, har varit försedd med målningar som upptäcktes i samband med Johannes Dahls restaurering 1933. Putsen med dessa målningar plockades ned och förvarades i trälådor, men har senare förkommit (Lindqvist 2005, Hedvall 2013). De nuvarande valven dateras genom kalkmåleriet till 1360- eller 1370-talet. Detta måleri överkalkades på 1700-talet och framtoggs och konserverades av Sten Peterson först i början av 1990-talet (Peterson 1993).

Bild 2: långhusets sydöstra hörn med målat tegelmönster

Den medeltida kyrkans målningar

Korets målningar (bild 3-7)

Måleriet, som dateras till 1300-talets slut, är blekt och endast i liten utsträckning retuscherat. Det är dock stabilt och fäster väl vid underlaget. I nedre delen av den norra valvkappan, och delvis i de bägge angränsande kapporna är putsen märkbart mörkare än i övriga delar, vilket syns tydligast på bild 3. Huvuddoken på de bägge kvinnorna vid graven är vitmålade (bild 3 och 6), vilket kan antyda att detta måleri inte är bottnat med vit kalkfärg, eller så har den mörkare nyansen orsakats av impregnering i samband med konserveringen. Vidare undersökning krävs.

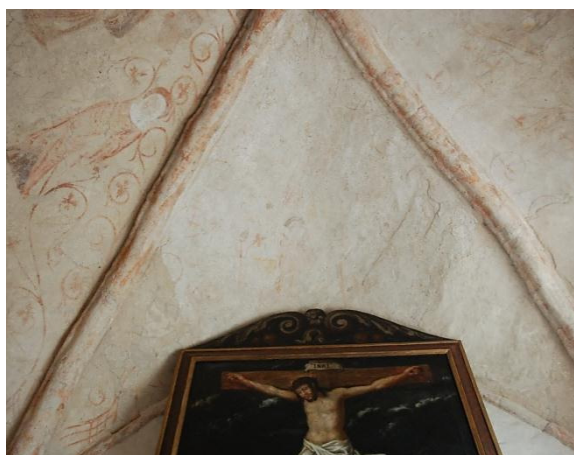

Bild 3 (t.v.): korets östra valvkappa, Nådistolen (ej urskiljbar på denna bild).

Bild 4 (t.h.): korets södra valvkappa, Jungfru Marie kröning. Ungefär i mitten av bilden syns en tvärgående putsspricka (se även bild 5) som eventuellt behöver säkras med kantlagning.

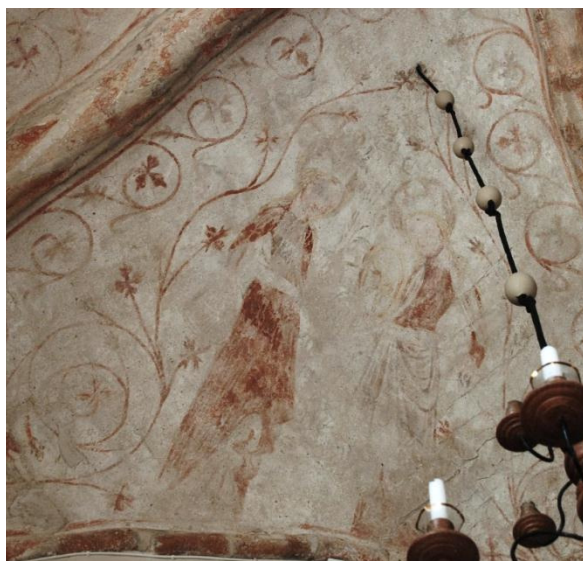

Bild 5 (t.v.): korets västra valvkappa, helgonen S:ta Dorotea med en roskvist och och S:ta Katarina av Alexandria med sin symbol hjulet.

Bild 6 (t.h.): norra valvkappan, den uppståndne Kristus med segerfana och två kvinnor vid graven. Notera kvinnornas vitmålade huvuddok.

Bild 7: spricka i korvalvets södra valvkappa, fotograferat med teleobjektiv. Det är oklart om sprickan är kantlagad eller om skadan har uppkommit efter 1990-talets konservering. Förnyad besiktning behövs.

Bakom altartavlan finns också limfärgsmålning i form av en textkartusch och en draperimålning, sannolikt 1700-tal (bild 8). I samband med konservering av altartavlan 2011 fästes den lösa putsen, men inga fler åtgärder vidtogs, eftersom måleriet bedömdes vara väl skyddat bakom altartavlan.

Bild 8: draperimålning med textkartusch, bakom altartavlan. Foto Östergötlands museum 2011.

Triumfbågsmurens målningar (bild 9-10)

I triumfbågsmuren finns sex rundlar med figurer i. Målningarna är otydliga och motiven inte identifierade, men Nisbeth förmodar att det rör sig om profeter ur Gamla Testamentet (Nisbeth 1995).

Bild 9: triumfbågsmurens norra del.

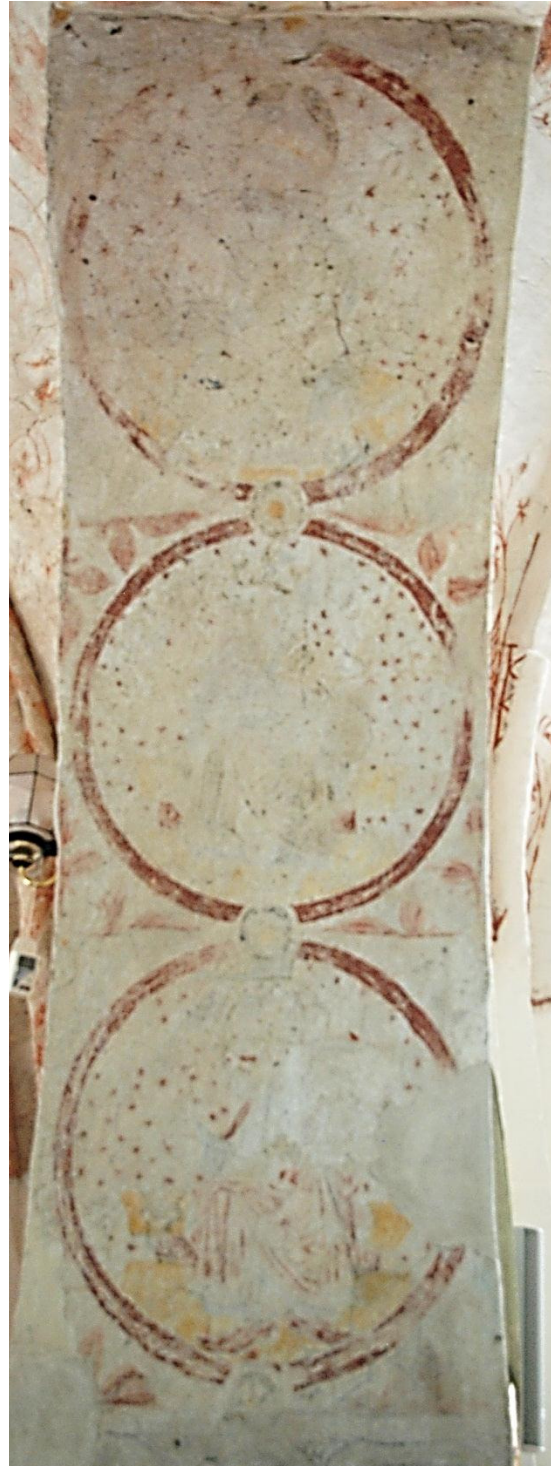

Bild 10: triumfbågsmurens södra del.

Långhusets östra travé (bild 11-14)

Nisbeth anser att målningarna i detta valv är utförda av en mindre framstående målare än de i korvalvet, och figurteckningen är onekligen betydligt stelare och grövre. Både måleri och puts är i gott skick.

Bild 11: långhusvalvets östra travé, östra valvkappan. Kristus som världsdomare, flankerad av Jungfru Maria och Johannes Döparen som förbedjare. Maria avbildas med krona på huvudet. Bakom Maria syns en skarpt färgad liten flock av saliga människor som möts av en ängel. Bakom Johannes är måleriet skadat, men där finns ett behornat djur och en liknande flock människor; de fördömda.

Bild 12: södra valvkappan, där man anar delar av en röd dräkt och en vapensköld med horn.

Bild 13 (t.v.): östra travéns västra valvkappa, Kristus som smärtomannen vid ett stort kors och omgiven av växtornamentik. Ur hans bröst sprutar blodet ned i en kalk.

Bild 14 (t.h.): norra valvkappan med S:t Andreas och S:ta Katarina, flankerande Aspenäsättens vapensköld.

Valvbågen mellan långhusets bägge östliga travéer är också bemålad med figurer i medaljonger, motiven är här hämtade ur passionshistorien (bild 13, 15).

Långhusets mellersta travé (bild 15)

I detta valv är växtornamentiken mer dominerande än i de andra valven, men även här finns figurmålningar. Putsen har omfattande sprickbildningar, men är stabilt, utan öppna sprickor eller nedfall. Måleriet är i gott skick.

Bild 15: utsikt från predikstolen mot långhusets västra travé.

Bild 16: mellersta travéns östra valvkappa, Konungarnas tillbedjan.

Bild 17: södra valvkappan, Bebådelsen

Bild 18: västra valvkappan. I mitten Folkungavapnet och dess hjälm med hjälmtäcke och flaggprydda horn. Vapenskölden flankeras av Erik den Helige och Paulus.

Bild 19: norra valvkappan, Jesu födelse.

Avslutningsvis är kalkmåleriet i Järstad kyrka stabilt och i gott skick drygt tjugu år efter konserveringen. Nedsmutsningen i kyrkan är begränsad, sannolikt delvis beroende på sparsam uppvärmning. Putsskikten är också stabila, men sprickorna i korvalven bör hållas under uppsikt (bild 7 och 20). Kyrkan har också tidvis haft problem med insektsangrepp och mögel, beroende på höga temperaturer och hög luftfuktighet (bild 21). Kontinuerlig tillsyn, förbättrad luftväxling och periodvis avfuktning med en portabel avfuktare rekommenderas.

Bild 20: detalj av sprickbildning, delvis kantlagad, i korvalvets östra kapp.

Bild 21: provruta från 2010 på insidan av orgelhusets nordöstra vägg. Provruta 1 som är torrenjord med latexsvamp har angripits av synligt mögel, medan provruta 2 som rengjordes med koncentrerad alkohol ännu är opåverkad.

Rapport sammanställd av Gunnar Nordanskog 2014-07-11. Granskad av Eva Ringborg

Källor

- Hedvall, R 2013: *Järstad kyrka*. Linköpings stifts kyrkoberivningskommitté.
Lindqvist, A 2005: *Järstad kyrka. Kulturhistorisk inventering*. Östergötlands länsmuseum.
Nisbeth, Å 1995: *Ordet som bild. Östgötskt kalkmåleri vid slutet av 1300-talet och början av 1400-talet*.
Nordanskog, G & Ringborg, E 2013. Undersökning av klimatpåverkan i kallställda kyrkor. Projekt rapport, Linköpings stift.
Peterson, S 1993: Konserveringsrapport för Järstad kyrka, Östergötlands län. ATA dnr 2251/88.
Peterson, S 2003: Kalkmåleriinventering, Linköpings stift.
Östergötlands museum 2011: Järstad kyrka, konserveringsrapport dnr 129/09.